

világegyetem életét is; ha szívünkben Isten lelke dobban s a segítségre szoruló előtt nem megyünk el részvétlenül; mihelyt úgy tudunk élni, hogy Pál apostollal mi is elmondhatjuk: „Élek többé nem én (az önző ember), hanem él bennem a Krisztus“ (Gal 2,20); mihelyt érezzük, hogy az igazi lét annyi, mint egybekapcsolódás minden létező közös létezésével; mihelyt azt érezzük, hogy minden, ami van, társunk; mihelyt megérettük a mindezt átfogó egyetemes szeretetnek gondviselő hatalmát, s meg tudunk hajolni bűnbánó töredelemben, és ha tiszta a lelkiismeretünk, tudunk felemelt fővel járni még a csapások megpróbáltatásai között is; mihelyt nemcsak kőből és téglából építünk házat Istennek, hanem saját lelkünket is Isten házává avattuk; mihelyt van elég erkölcsi erőnk és szabad akaratumk akarni is, tenni is a jót; mihelyt éppoly joggal tartjuk magunkat Isten fiainak, mint amily joggal az ember fiainak mondatunk, megnyílt számunkra Isten országa.

Mi vagyunk saját életünknek a gondviselői. Aki közülünk meg van róla győződve, hogy élete nemcsak az övé, hanem egyszersmind mindenkié, aki éppen azért úgy bánik azzal, hogy abból neki magának is, másoknak is a legtöbb boldogsága származzék. Tehát: aki érzi s tudja, hogy élete nem öröm, nem büntetés, nem robot, hanem szent kötelesség. Aki érzi és tudja, hogy benne Isten, a világegyetem s ő maga egy egységes egésszé kapcsolódott össze. Akinek lelke együtt dobban az egész világ lelkével; aki testvér mindenkivel; aki nem kér többet, mint amennyit ad; akivel együtt lenni olyan jó; aki mindig gondot visel.

Íme Isten gyermeke, aki teremtetett Istennek képére és hasonlóságára. Íme az ember, Isten munkatársa, aki mindnyájunk lelkében megvalósulásra vár.*

Dr. BORBÉLY ISTVÁN

* Rövidített szöveg.

A VALLÁS ALAPJA

Ismeretes Martineau Jakab angol teológusnak az a megállapítása, hogy az unitárius hit alapja a józan ész. Történelmünk valóban azt bizonyítja, hogy a józan ész az unitárius vallásos gondolkodásban az alkotó tényező szerepét töltötte be, amely folyton ösztönzött, sarkallt, vagy pedig egyszerűen sodort, vitt magával előre a fejlődés útján.

Az 1673. és az 1699. évi kolozsvári zsinat 6., illetve 1. tétele ezt mondja: „A keresztény vallás körül támadott nézeteltérésekben a zsinór-mérték a szentírás, de a *bíró a józan ész*.“ Az 1695. ádamosi zsinaton többek között a következő tételeket vitatták meg:

a) „Isten valóságos megismerését az ember a *józan ész* által a szentírásból tanulja meg“ (3. tétel).

b) „Emez üdvösséges megismerés abból áll, hogy tudjuk, hogy van Isten, hogy jó, igazságos, amit a *józan ész* diktál“ (4. tétel).

A józan ész nincs helyhez, időhöz, vagy valamely néphez kötve. Munkálkodik a világ minden táján kisebb-nagyobb mértékben. Ahol pedig megfelelően kibontakozott és ható tényezővé növekedett, ott elkerülhetetlenül megjelenik az ún. *szabad vallásos gondolkodás*, és kialakulnak a szabad gondolkozású keresztény gyülekezetek, egyházak. Ezek mind ugyanabba a körbe tartoznak, amelyben a magukat unitáriusoknak nevező gyülekezetek élnek. Mert egy s ugyanazon úton haladnak a teljes vallásos igazság megismerése felé, s útmutatójuk a józan ész.

Nehogy félreértsen valaki, semmi esetre sem akarok olyat állítani, mintha a józan ész vallásos jellegű lelki tényező volna. Ilyet nem mondhatok sem én, sem más, mert ilyen állítás nyilván alaptalan lenne. Sem az „ész“-nek, sem a minősítő „józan“ jelzőnek nincs vallásos jellege. Használják, hivatkoznak rá elég gyakran tudósok, filozófusok, politikusok, gazdászok. A mindennapi életben is sokszor hangzik el a figyelmeztetés: hallgass a józan ész szavára.

Mi a konkrét jelentése a józan észnek? Mire utalunk tulajdonképpen vallásos gondolkodásunkban, amikor a józan észre hivatkozunk? Mit értettek a 16. és 17. századbeli elődeink, amikor a józan észre hivatkozva azt mondták: „A keresztény vallás körül támadott nézeteltérésekben a zsinórmérték a szentírás, de a bíró a józan ész.“ És végül változik-e és fejlődik-e a józan ész is, vagy pedig a józan ész változatlan tényező, csak valami más változik?

Mindenekelőtt lássuk, mit jelent a „józan“ jelző az észre vonatkoztatva? Az, hogy az ész józan, azt jelenti, hogy az értelem elfogulatlan, ítéleteiben nem játszik szerepet az érdek, nem részegedik meg az érzelmektől, az indulatoktól, a vágyaktól, a haragtól, az ösztönöktől, önmagától, sőt a szeretettől sem. A józan ész azt jelenti, hogy az értelem nem ad helyet a türelmetlenségnek a mások véleményével, kritikájával szemben, ellenkezőleg: türelmes és tiszteletadó. Dávid Ferenc ajkán a tor-dai országgyűlésen így szólt a „józan ész“: „A prédikátorok minden helyen hirdessék az evangéliumot, ki-ki az ő értelme szerint, és a község ha venni akarja, jó, ha nem, senki rá ne kényszerítse... ezért senki a superintendensek közül, sem egyebek a prédikátorokat meg ne bántassák, a religióért senki se szidalmaztassék... és nem engedtetik meg senkinek, hogy a tanításért más bárkit is fogsággal vagy helyéről megfosztással fenyegetse...“

A józan ész nem erőszakkal, hanem érvekkel küzd; körültekintő, figyelembe veszi az adottságokat és magát az embert. A józan ész nem ismer emberi csalatkozhatatlanságot a hit dolgában; a hitelvek és hitvallás alkotásában pedig nem vállalja az összeütközést a tudományos ismeretekkel, hanem épp ezekkel összhangban végzi alkotómunkáját.

Az észnek a józan minősítését az adja meg, hogy az ember a tudás körébe tartozó ismeretek alapján gondolkodik, és ezek segítségével oldja meg az élet és a halál kérdéseit, építi fel a vallásos szemléletet. Természetesen a tudás köre, a gyakorlat által igazolt ismeretanyag az ember fejlődésével tágul és gyarapodik.

Milyen alapon gondolkodhatunk, építhetünk, alkothatunk hitfelfogást? Milyen alapról kell szemlélnünk a világmindenséget és megalkotnunk a magunk vallásos szemléletét? Az elmondottakból önként következik a felelet: a józan ész alapján és a gyakorlat által igazolt ismeretek felhasználásával.

Azonban ha csak a józan észről beszélnének általánosságban, és ezzel összefüggésben nem beszélnének a tudás köréről is, akkor légüres térben mozgunk, s a józan ész csupán szólam lesz számunkra, amelynek egyszerű jelentését legfennebb sejtjük, de nem tudjuk!

A fentiek után a mi teendők és feladatunk az, hogy hit- és életfelfogásunk építményét, melyet a józan észre való hivatkozással Dávid Ferenc kezdett építeni, s amelyet négy évszázadon keresztül rendkívül nehéz körülmények és küzdelmek között tovább építettek elődeink, mi tovább építsük. Ugyanakkor híveinknek mutassuk meg, hogy az unitárius vallás a józan ész és a gyakorlat által igazolt ismeretek alapján miképpen látja Istent, az élet és a halál kérdéseit, az emberi boldogulás feltételeit, Isten országa megvalósíthatását, az emberi élet boldoggá tételét.

Eddig még sohasem volt erre olyan lehetőség, mint ma. Mert érkezett az idő, a fejlődésnek az a szakasza, amelyben valóban becsülik az eszt; az értelmet és a tudást az életformáló értékek közé sorozzák, s minden vonatkozásban alapnak tekintik.

ROSTÁS DÉNES

JOG ÉS ERKÖLCS

A jog és erkölcs az egyén és a társadalmi közösség létfenntartó erői közé tartozik.

Még ha a kérdés válasz nélkül marad is, érdemes annak pusztá megfogalmazása is: mi a jog és erkölcs lényege s célja, hol van kettőjük közt a határ, van-e közös hatóerejük? E két fogalom társadalmunk közkincsét képezi, s mégis, ha keletkezésük és élettartamuk felől gondolkozunk, különböző nézetek ütközőpontjában érezzük magunkat.

I

Származás tekintetében e két fogalom a rokon intézmények csoportjába vezet, hol egymás közelében találjuk a babonát, divatot, szokást, közvéleményt, jogot, erkölcsöt, vallást, mindeniket sajátos elhatároltsága között.

Rokon vonása mindannyinak az önalkotta parancs (norma), melynek vonalán mindenik irányítja önmaga létét. Hogy milyen erővel bírnak ezek a parancsok, akár a babona esetében is, könnyen megállapítható.